

INHOUD

1	DE PROBLEEMSTELLING	9
	Het onderwerp	9
	De vraag	10
	De functie van de probleemstelling	14
	De ontwerpfase	20
	De aanvangsnotitie	21
2	HET THEORETISCH KADER	25
	Theoretische oriëntatie	26
	Wetenschappelijke theorie	27
3	HET ONDERZOEK	33
	Wat is onderzoek?	33
	Onderzoekstypen	35
	Kwantitatief en kwalitatief	43
	Onderzoeksfasen	47
4	HET SCHRIJVEN	51
	Inhoud en strekking	52
	De structuur	55
	Schrijftips	59
	De stijl	62
5	DE AFWERKING	67
	Noten	67
	Literatuurlijst	69
	Bijlagen en samenvatting	71
	Afronding	72
6	BEOORDELING VAN DE SCRIPTIE	75
	Criteria	75
	Medebeoordelaar	78
	Fraude	79

BIJLAGE: BEOORDELINGSFORMULIER VOOR EEN SCRIPTIE OF THESE	81
OVER DE AUTEUR	85

HET ONDERWERP

Het schrijven van een scriptie of these begint met het onderwerp. Boven aan het lijstje van werkzaamheden staat dan ook het kiezen en concretiseren van een onderwerp. Kies een onderwerp waar je zonder meer in geïnteresseerd bent en waarvoor je langere tijd belangstelling kunt opbrengen. Het onderwerp moet je blijven motiveren en inspireren. Ook is de tijdsfactor van belang. Als je een onderwerp hebt gekozen, ga dan na of je voldoende tijd hebt om het uit te werken. Een gecompliceerd onderwerp kost meer tijd dan een eenvoudig thema.

Hoe vind je een geschikt onderwerp? Je kunt een geschikt thema vinden door op internet te snuffelen, in een bibliotheek tijdschriften te raadplegen of boeken te bestuderen over onderwerpen waarvoor je belangstelling hebt of gewoon door om je heen te kijken. Dan kom je bijvoorbeeld op het idee als vraagstelling te kiezen: welke beleidsbeslissingen moet het ziekenhuis nemen om het ziekteverzuim op de operatiekamer terug te dringen? Wat moet bedrijf X doen om te zorgen dat zijn marktaandeel de komende drie jaar niet verder terugloopt? Meestal kom je wel op vraagstukken die verder uitgediept kunnen worden. In literatuur, kranten en websites wordt niet alleen verworven kennis geëtaleerd, maar wordt ook duidelijk gemaakt welke problemen er in een vakgebied spelen, welke beperkingen of tekortkomingen een bepaalde theorie heeft en welke problemen er in de maatschappij bestaan. Het is verstandig op internet wat meer informatie over het onderwerp te achterhalen. In de meeste gevallen geeft een tijdschriftartikel of een boek daarnaast nog relevante literatuur over het onderwerp, zodat de oriëntatie wat gericht kan worden voortgezet en vooral uitgediept.

Voor scripties over maatschappelijke, alledaagse, onderwerpen bieden kranten en opinieweekbladen vaak uitkomst en kunnen zij je op een idee brengen voor een onderwerp. Zo geven zij artikelen over het openbaar bestuur, de politiek, maatschappelijke organisaties, actie- en belangengroepen en over beleidsonderwerpen. In de toelichting op de jaarlijkse begroting van de departementen of in een gemeentelijk voorlichtingsblad kunnen onderwerpen voor een scriptie worden gevonden, evenals in jaarverslagen van bedrij-

ven en maatschappelijke instellingen. Ook websites van politieke partijen, onderzoeksbureaus en allerlei adviescolleges geven veel informatie over relevante onderwerpen. Vaak zal de begeleider, indien deze goed op de hoogte is van wat er in zijn vakgebied speelt, bruikbare suggesties kunnen geven, zowel over het onderwerp en de informatiebronnen (relevante literatuur en gegevens) als over de onderzoeksmethoden om een bepaald probleem uit te werken.

Je kunt een onderwerp kiezen dat nog nooit eerder is onderzocht. Noodzakelijk is dat echter niet en in de praktijk komt dat niet vaak voor. Over vrijwel elk onderwerp is immers wel eens iets geschreven. Op zichzelf is dat niet belangrijk, want het is juist de probleemstelling die een eigen karakter aan het te behandelen thema geeft. Je specifieke kijk op het gekozen onderwerp (het perspectief) bepaalt de eigen aard van het onderwerp. Zo formuleer je het probleem op een geheel eigen wijze.

Of een onderwerp veel of weinig omvattend is, is op voorhand niet gemakkelijk te beoordelen. Een werkstuk over het mestbeleid lijkt eenvoudiger dan het is. Je moet de milieuaspecten en de economische belangen van de boeren goed in de gaten houden, oog hebben voor allerlei problemen bij de handhaving van het mestbeleid en de controle op de naleving ervan en je moet daarom over meerdere informatiebronnen beschikken.

Een goede oriëntatie is uiteraard van belang, maar op een bepaald moment moet de knoop worden doorgemaakt. Niet het lezen van nog meer literatuur is daarvoor het meest geëigende middel, maar het kiezen van beperkingen en het opgeven van te hoog gegrepen ambities. Bedenk dat het maken van een scriptie in zekere zin een avontuur is, waarvan de afloop niet precies te voorspellen is.

DE VRAAG

Is een geschikt onderwerp gekozen, dan begint het formuleren van de vraagstelling, de probleemstelling. De probleemstelling vormt de leidraad van de scriptie of these. Zij bepaalt het onderzoek. De resultaten van het onderzoek moeten een antwoord zijn op de probleemstelling. Daarmee is de cirkel rond. De probleemstelling moet dan ook zorgvuldig worden gekozen, omdat zij staat voor een specifiek soort onderzoek.

Er kunnen vier soorten probleemstellingen worden onderscheiden:

- De *beschrijvende*, bijvoorbeeld: uit welke aspecten bestaat de kloof tussen burgers en overheidsbestuur; welke negatieve en positieve argumenten hebben de media gebruikt in hun commentaar op de verzelfstandiging van de Nederlandse Spoorwegen? Met welk doel

wordt e-mail in een organisatie gebruikt, hoeveel tijd vergt het schrijven van een e-mail gemiddeld, hoe snel worden e-mails beantwoord en hoe vaak worden zij met welk doel uitgeprint? Beschrijvend onderzoek is gericht op informatievergaring om een beeld van iets te krijgen, bijvoorbeeld hoe iets is ontstaan, waarom iets is zoals het is, kortom: feiten, ontwikkelingen, oorzaken, achtergronden, aspecten. Een marktverkenning is een beeldvormend onderzoek.

- De *hypothesetoetsende*, bijvoorbeeld: in de media wordt de verzelfstandiging van de PTT positiever beoordeeld dan de verzelfstandiging van de NS.
- De *literatuuronderzoekende*, bijvoorbeeld: welke typen leiderschap worden in de literatuur onderscheiden en welke voor- en nadelen worden aan elk type toegekend? Aan welke eisen moet volgens de literatuur 'goed burgemeesterschap' voldoen?
- De *actiegerichte*, bijvoorbeeld: welke wijzigingen moet organisatie De Groene Polder in haar promotieactiviteiten doorvoeren als zij van het internet gebruik gaat maken? Welke instrumenten staan de overheid ter beschikking om de bevolking te overtuigen van de noodzaak zich tegen de Mexicaanse griep te laten inenten? Actiegericht onderzoek geeft aan wat er gedaan moet worden om een gewenste situatie te creëren of aan een ongewenste situatie een einde te maken of die af te zwakken. Wat moet de NS doen om het tempo van het uit- en overstappen te verhogen? Een actiegerichte probleemstelling resulteert in beleidsaanbevelingen.

In het algemeen geldt dat beschrijvend onderzoek nodig is als er geen geordende en betrouwbare informatie over het thema beschikbaar is, bijvoorbeeld omdat er weinig over bekend is, als het om een gecompliceerd onderwerp gaat (vele aspecten) of als de kennis erover diffuus is. De beschrijvende probleemstelling komt van pas als we nog niet goed weten wat het probleem precies inhoudt. Het doel is dan een systematische, wetenschappelijk verantwoorde, beschrijving van een verschijnsel of thema te geven. Het gaat om het verzamelen en ordenen van reeds bestaande kennis en inzichten (uit de literatuur) en om feitenmateriaal uit de praktijk (uit empirisch onderzoek, bijvoorbeeld een enquête onder burgers). Hier zal de nadruk vooral liggen op de presentatie van nieuwe kennis die het onderzoek heeft opgeleverd en op de vraag tot welke verklaringen de resultaten aanleiding kunnen geven.

Bij hypothesetoetsend onderzoek wordt een bepaald idee (uit de theorie) of een voorgestelde oplossing (uit de praktijk) getoetst aan bestaande kennis en inzichten (uit literatuur en onderzoeksrapporten) of wordt een hypothese getoetst door middel van een praktijkonderzoek. Het doel is meer zekerheid te krijgen over (de geldigheid van) dat idee of de oplossing.

Een literatuuronderzoek dient ertoe de kennis die over een onderwerp in de literatuur bestaat, systematisch te presenteren. Bestaande kennis en inzichten worden geordend en met elkaar vergeleken. Een verantwoording van de geselecteerde literatuur is hierbij essentieel. Twee belangrijke voorwaarden gelden voor de literatuurstudie: het is nodig in de probleemstelling precies de vraag te formuleren waarnaar men op zoek is, en de criteria aan de hand waarvan de literatuur geselecteerd is, dienen in het begin nauwkeurig te worden omschreven. Als er ook wordt vergeleken en geoordeeld, dan moeten er duidelijke argumenten worden gegeven. Stel dat drie auteurs verschillend oordelen over het effect van inspirerend, resultaatgericht en inspirerend leiderschap, dan is het noodzakelijk hun argumenten te geven om te verklaren waarom een type leiderschap als beste uit de bus komt.

Actiegericht onderzoek heeft betrekking op de *how to do*-vraag. Het doel is niet zozeer het aanvullen van theoretische kennis als wel het op wetenschappelijk verantwoorde wijze aanreiken van praktische oplossingen in de vorm van handelingsvoorschriften, strategieën en alternatieven en de verwachte effecten ervan. Actiegericht onderzoek kan bijvoorbeeld uitmonden in een onderbouwd organisatieadvies, een beleidsevaluatie met de sterke en zwakke punten van het beleid, een uitgewerkt communicatieplan of een strategisch beleidsontwerp. Het advies, het plan of het ontwerp is niet gebaseerd op aannames (veronderstellingen), maar op degelijk uiteengezette kennis en concrete aanbevelingen.

De probleemstelling is het uitgangspunt van de scriptie of these. Zij houdt nauw verband met de opdracht die je jezelf stelt om een bepaald probleem of onderwerp te onderzoeken of om gesignaleerde knelpunten in kaart te brengen. De probleemstelling geeft in het kort aan wat je in de scriptie of these aan de orde wilt stellen. De probleemstelling geeft het onderwerp aan en begrenst het tegelijk. Zij moet dan ook duidelijk en nauwkeurig worden geformuleerd. De grenzen ervan geven aan welke aspecten van het onderwerp worden uitgewerkt. In het begin moeten dan ook verschillende keuzen worden gemaakt.

Begin van het keuzeproces

- keuze van het onderwerp
- afbakenen van het onderwerp
- het kiezen van een of meer te bestuderen aspecten
- formuleren van de probleemstelling

Bij dit keuzeproces moet je je realiseren tot welk soort werkstuk de keuze van het onderwerp zal leiden. Is de scriptie beschrijvend (hoe is iets), verklarend (waarom is iets zoals het is) of vóórschrijvend (op welke wijze kan iets wor-

den veranderd of bereikt)? Combinaties zijn ook mogelijk. De aard van de scriptie (descriptief of prescriptief) komt dus in de probleemstelling tot uitdrukking. Je kunt – om het anders te zeggen – voor de probleemstelling kiezen uit empirische en normatieve vragen. Een empirische vraag gaat over hoe iets (verschijnsel, gebeurtenis, ontwikkeling) in elkaar zit, welke ontwikkeling het heeft doorgemaakt, wat de functie ervan is of was, wat de mogelijkheden ervan zijn of waren. Een voorbeeld van een empirische vraag: bestaat er een verband tussen inkomenshoogte en concertbezoek? Welke marktpositie heeft merk X? Hebben de bezoekers het gebodene gewaardeerd en hoe hoog was hun waardering, gelet op het onderwijsniveau van de bezoekers (respondenten)?

Een normatieve vraag (hoe moet of zou iets moeten zijn) is bijvoorbeeld of in Nederland de maximumsnelheid op de autosnelwegen moet worden gehandhaafd of hoe personen uit lagere inkomensgroepen tot concertbezoek kunnen worden gestimuleerd.

Bij het beantwoorden van een empirische vraag gaat het doorgaans ook om een normatieve stellingname. Als je de vraag wilt beantwoorden hoeveel procent van het bruto nationaal inkomen Nederland jaarlijks aan ontwikkelingssamenwerking besteedt, impliceert het afbakenen van de factoren die onder ontwikkelingssamenwerking vallen, toch een subjectieve keuze en een normatieve beoordeling. Zo moet worden vastgesteld of vluchtelingen hulp of de opvang van asielzoekers in Nederland ook onder ontwikkelingssamenwerking valt en welke landen als ontwikkelingsland moeten worden aangemerkt. In de tweede plaats zal ook de keuze van gegevens niet altijd eenduidig zijn (rijksoverheid of ook gemeenten).

Bij een normatieve vraagstelling worden normen of beginselen als maatstaf gehanteerd waaraan de empirie (de werkelijkheid) kan worden beoordeeld. Een voorbeeld van een normatieve vraag is: moet Nederland evenveel aan ontwikkelingshulp besteden als België? De normen of beginselen waaraan getoetst wordt, moeten van tevoren in de probleemstelling van het onderzoek (of in een daarvan afgeleide deelvraag) worden opgenomen. In ons voorbeeld is dat 'evenveel als België', al moet in een toelichting op de probleemstelling wel worden aangegeven hoe hoog het bedrag of percentage van België is.

Het is verstandig een minder pretentieuze of moeilijke weg te kiezen dan een normatieve probleemstelling, bijvoorbeeld: is het wenselijk dat Nederland $x\%$ van het bruto nationaal product aan ontwikkelingshulp besteedt? De onderbouwing van het normatieve uitgangspunt ($x\%$) wordt dan iets gemakkelijker, omdat het beoordelingscriterium (beginselen, kwantitatieve of kwalitatieve normen) aan bestaande maatstaven kan worden ontleend (in dit geval aan de maatstaven van de Verenigde Naties) of omdat eventueel meer-

dere beoordelingsmaatstaven kunnen worden gehanteerd (bijvoorbeeld de standpunten van de politieke partijen).

DE FUNCTIE VAN DE PROBLEEMSTELLING

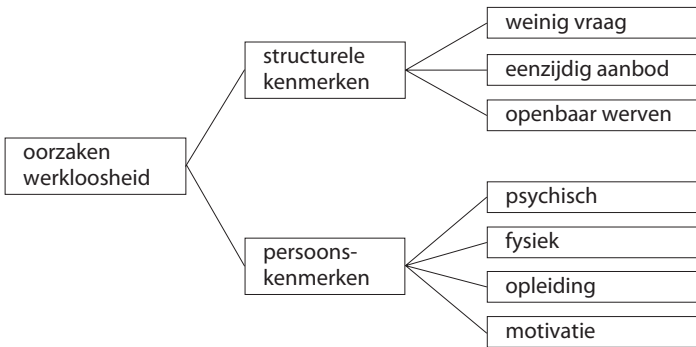
Onderwerp en probleemstelling horen bij elkaar. Wie een onderwerp heeft gekozen (bijvoorbeeld de arbeidsmarkt in Nederland), moet over dat thema een probleemstelling bedenken. Bijvoorbeeld: de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt is door de technologische ontwikkeling verslechterd, hoe komt het dat er zo weinig stageplaatsen beschikbaar zijn? De probleemstelling komt tentatief – dat wil zeggen al lezend, studerend, denkend en formulerend – tot stand. In eerste instantie speelt intuïtie een grote rol door wat je al van het onderwerp weet. Je moet je in de (wetenschappelijke) literatuur oriënteren voordat het onderwerp afgebakend en de probleemstelling – scherp en logisch – geformuleerd kan worden. De probleemstelling geeft aan welk doel het onderzoek heeft en welk vraagstuk wordt onderzocht. De lezer moet duidelijk gemaakt worden waarom een bepaald probleem is gekozen. De probleemstelling fungeert voor schrijver en lezer als baken. Zij is voor beiden een oriëntatiepunt. De probleemstelling moet dan ook precies worden geformuleerd, dat wil zeggen dat zij exact moet aangeven over welk vraagstuk de scriptie of these handelt. Het is daarom verstandig de probleemstelling eerst op verschillende manieren te formuleren. Uit een aantal benaderingen wordt de beste gekozen, dat wil zeggen die probleemstelling die exact uw bedoeling weergeeft. Voorbeeld: uit welke oorzaken is de groei van de werkloosheid te verklaren? Dit is een erg ongenueanceerde probleemstelling. Beter is het aan te geven welke periode wordt bedoeld (en waarom) en op welke bevolkingsgroep(en) de vraag betrekking heeft, eventueel welke beroepen worden bedoeld. Hoe genuanceerder de vraagstelling, hoe duidelijker en concreter het antwoord zal zijn.

Het belang van de probleemstelling moet eerst duidelijk worden gemaakt. Je dient in de inleiding de lezer over de problematiek te informeren. Indien een bepaald probleem genoegzaam bekend is (werkloosheid, openbaar vervoer), hoeft niet de gehele geschiedenis te worden opgerakeld, maar kun je volstaan met een korte schets van de actuele problematiek (bijvoorbeeld aan de hand van berichten uit de krant) en een verwijzing naar recente literatuur. Ook de literatuur is dus geschikt om de actuele stand van zaken weer te geven. Via een korte literatuurverkenning kun je bestaande kennis, inzichten en resultaten van eerder onderzoek laten zien. Alleen datgene dient te worden vermeld dat de lezer nodig heeft om de probleemstelling te kunnen begrijpen.

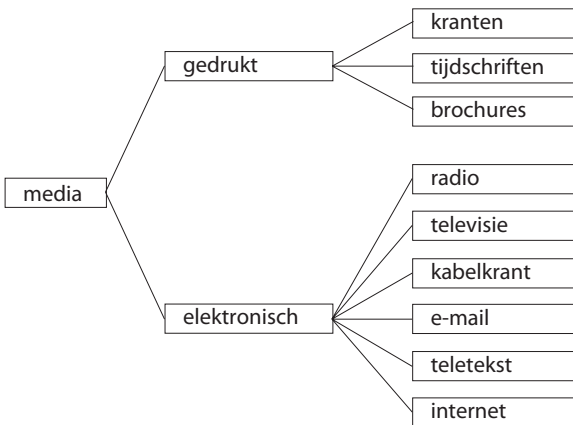
Om geen misverstanden over de probleemstelling op te roepen, is het in het algemeen nodig de daarin voorkomende begrippen in het kort toe te lichten, opdat de lezer weet wat je eronder verstaat. Je geeft aan hoe groot de reikwijdte van een begrip is, bijvoorbeeld: onder werkloosheid wordt in dit werkstuk verstaan de mannen en vrouwen die aan de volgende kenmerken voldoen, met scholen worden zowel de basisscholen als de scholen voor voortgezet onderwijs bedoeld. Dit heet operationaliseren. Een goede methode om een begrip te operationaliseren is het in een schema uit te leggen. Uiteraard dien je het schema van een toelichting te voorzien. In schema 1.1 staan bijvoorbeeld de oorzaken van werkloosheid:

Schema 1.1 Oorzaken van werkloosheid

Als de (massa)media onderwerp van onderzoek zijn, kun je als volgt weergeven welke massamedia je in het onderzoek betreft:

Schema 1.2 Soorten massamedia

Uit bijna elke probleemstelling kunnen meerdere vragen, dit zijn dus deelvraagstukken, worden afgeleid. De probleemstelling en de uitwerking in deelvragen leggen de structuur van de scriptie vast. Met de deelvragen kan het onderzoek verder worden geordend en uitgesplitst in deelonderzoeken. Een probleemstelling is namelijk niet altijd in één vraagzin te formuleren. In dat geval is er een hoofdvraag (de probleemstelling) die in deelvragen wordt onderverdeeld. Vaak is een hoofdvraag slechts een kapstok om een aantal subvragen aan op te hangen. Elk deelonderzoek heeft een eigen probleemstelling (met deelvraag) en soms ook een eigen methode van onderzoek.

Voorbeeld van een probleemstelling met deelvragen

Probleemstelling

Kan door een betere acceptatie van beleid de effectiviteit van het mestbeleid worden verhoogd?

Deelvragen

- 1 Hoe kan het begrip ‘acceptatie van beleid’ worden omschreven en welke eisen worden vanuit de bestuurskundige literatuur aan de acceptatie van beleid gesteld, wil er van effectief beleid sprake zijn?
- 2 Welk beleid voert de Nederlandse overheid momenteel om tot een reductie van het mestoverschot te komen?

Deze probleemstelling heeft een normatieve (deelvraag 1) en een empirische (deelvraag 2) invalshoek. De eerste deelvraag wordt vaak via een literatuuronderzoek beantwoord, opdat de normen waaraan wordt getoetst zo objectief mogelijk zijn. De tweede deelvraag wordt door middel van een empirisch onderzoek beantwoord. Vervolgens worden de resultaten van het praktijkonderzoek (deelvraag 2) aan de theorie (de normen die uit het antwoord op deelvraag 1 komen) getoetst. Ofschoon een probleemstelling dus zowel normatieve als empirische vragen kan omvatten, moeten deze in de deelvragen zorgvuldig worden gescheiden. Zo kan als probleemstelling worden geformuleerd: is het universitair onderwijs nog in overeenstemming met de eisen die de arbeidsmarkt tegenwoordig stelt? De deelvragen die hieruit geformuleerd kunnen worden, zijn:

- 1 Welke eisen stelt de arbeidsmarkt aan het universitair onderzoek? Dit is een normatieve vraag die vanuit literatuur (ook onderzoek dat al is verricht) wordt beantwoord. Het antwoord levert de normen op, waaraan de werkelijkheid (het universitair onderwijs) wordt getoetst.
- 2 Welke doelstellingen (eindtermen en eindtoetsen) hanteert het universitair onderwijs in de verschillende studierichtingen (empirische vraag)?

Het toetsen van de werkelijkheid (het universitair onderwijs) aan de eisen van de arbeidsmarkt levert het antwoord op de probleemstelling op, namelijk hoe dat onderwijs moet zijn ingericht, rekening houdend met de eisen van de arbeidsmarkt. Het ligt met dit soort antwoorden dan ook voor de hand om aanbevelingen te doen. Het antwoord op deze normatieve vraag is tegelijk het antwoord op de probleemstelling.

Empirische vragen krijgen een 'zo is het'-antwoord, de feitelijke situatie (zonder je eigen mening!) wordt weergegeven. Normatieve vragen krijgen een 'moeten zijn'-antwoord. De deelvragen moeten logisch zijn geformuleerd en in de juiste volgorde worden geplaatst, zodat beantwoording van alle opeenvolgende deelvragen uiteindelijk leidt tot een antwoord op de probleemstelling. Het opsplitsen van de probleemstelling in deelvragen heeft immers tot doel het onderzoek te structureren, te verdelen in overzichtelijke partjes, die aan het einde van het onderzoek worden samengevoegd tot een samenhangend geheel.

Uiteraard moet je bij het formuleren van de deelvragen letten op de onderzoekbaarheid van de vragen. Je kunt hier in de inleiding al enigszins op ingaan door, zij het beperkt, de literatuur over het onderwerp te bespreken en door in enkele lijnen het voorgenomen onderzoek uit de doeken te doen. De lezer krijgt dan een idee van de relevantie van je onderwerp en leert tegelijk je benadering kennen.

Als de probleemstelling en de deelvragen zijn gepresenteerd en besproken, kun je aangeven waarom je vindt dat de vraagstelling vanuit wetenschappelijk oogpunt of voor de samenleving nuttig is: de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van de probleemstelling.

Aan de wetenschappelijke betekenis – het kennisdoel – kan aandacht worden besteed door aan de hand van literatuur aan te tonen dat het probleem op de door jou gekozen wijze nog niet of onvoldoende is bestudeerd. Je geeft dan aan waarom je de vraagstelling van het onderzoek wetenschappelijk van belang vindt. Kort gezegd komt de wetenschappelijke relevantie neer op de vraag op welke wijze het onderzoek of de scriptie theoretisch, methodisch of qua resultaten van belang is voor verdere theorievorming of voor het ontwikkelen van wetenschappelijke inzichten, verklaringen of verduidelijkingen. Zal het onderzoek een wetenschappelijk probleem oplossen of zal het een wetenschappelijk probleem zodanig kunnen verhelderen, dat het ons een stap verder brengt? Zal het onderzoek nieuwe vragen genereren, samenhangen aanbrengen of anderszins een nieuw licht werpen op het thema? Dat is allemaal wetenschap.

De maatschappelijke relevantie kan duidelijk worden gemaakt door antwoord te geven op de vraag waarom de probleemstelling in de dagelijkse

praktijk van het leven interessant of van belang is (bijvoorbeeld om aanbevelingen te kunnen doen ter verbetering van een situatie of werkwijze of ideeën aan te reiken ter oplossing van een conflict, een maatschappelijk probleem of een situatie bij een bedrijf). Is het beoogde resultaat in de praktijk toepasbaar? Op welke maatschappelijke vragen beoogt het onderzoek of de scriptie een antwoord te geven? In welk opzicht is de maatschappelijke bijdrage interessant, belangrijk, nuttig? In welk opzicht is de vraag relevant voor de doelgroep?

Een onderzoek kan niet altijd een oplossing voor een maatschappelijk probleem geven. Soms kunnen via onderzoek slechts enkele aspecten van een probleem in kaart worden gebracht. De enige opbrengst is dan dat het probleem op een duidelijker manier is geformuleerd.

Iets anders ligt dit bij een scriptie of these die uitsluitend een literatuurstudie inhoudt. Een literatuurstudie kan twee richtingen uitgaan. In de eerste plaats is het mogelijk een overzicht te maken van wat er over een bepaald onderwerp of probleem is gepubliceerd: een stand van zaken. De verschillende aspecten van een onderwerp of probleem kunnen dan behandeld worden aan de hand van wat daarover in de literatuur is geschreven of geconcludeerd. Je kunt daarbij vergelijkingen maken, ingaan op tegenstrijdigheden, ontbrekende benaderingen of inconsistenties aanwijzen. Ook kan de aandacht gericht zijn op een analyse van begrippen die in de literatuur worden gehanteerd of toegepast. De doelstelling is dan weliswaar eenduidig (namelijk begripsvorming), maar tegelijk misschien ook wel moeilijker en pretentiever, namelijk gericht op verdere (wetenschappelijke) theorievorming.

Wenken voor een heldere probleemstelling

- De probleemstelling moet kernachtig geformuleerd en duidelijk afgebakend zijn.
- De probleemstelling moet zijn gegoten in een vraag en moet betrekking hebben op een probleem, een knelpunt, op iets wat we nog niet weten (een kennisprobleem).
- De probleemstelling moet niet generaliseren, maar specificeren.
- De probleemstelling moet nauwkeurig het vraagstuk aangeven dat in het werkstuk of de scriptie wordt behandeld.

Belangrijk bij het formuleren van de probleemstelling is te weten welke doelstelling het onderzoek moet dienen (kennis over iets verzamelen, een maatschappelijk probleem inzichtelijk maken, een beleid helpen formuleren of een reclamestrategie ontwerpen). Als een gemeente de oorzaken van jeugdcriminaliteit en agressie wil onderzoeken, is het van belang te weten waarvoor zij de resultaten van het onderzoek wil gebruiken, namelijk om jongerenvoor-

zeningen beter af te stemmen op de jongerenproblematiek, om maatregelen te nemen om vandalisme te bestrijden of om winkeliers in het winkelcentrum van overlast te bevrijden. Een goede doelstelling bestaat derhalve uit een omschrijving van het onderwerp (knelpunt, probleem, vraagstuk), een omschrijving van de oplossingsmogelijkheden en het onderzoeksbelang.

Laten we ter afsluiting van dit gedeelte nog een voorbeeld geven. Een filiaal van een supermarkt kampt met problemen in de aanvoer van goederen. De aanvoer verloopt niet constant waardoor op bepaalde dagen van de week sommige artikelen uitverkocht zijn. Wat moet daaraan gebeuren? De probleemstelling zou kunnen luiden: welke maatregelen moeten worden getroffen om de aanvoer van goederen bij supermarkt A constant te laten verlopen?

Een student die hier een oplossing wil aanreiken, moet twee zaken uit elkaar houden: probleem en oplossing. De probleemstelling kan dan ook in twee deelvragen worden gesplitst, namelijk hoe moet een constante aanvoerstroom van goederen in een supermarkt verlopen (deelvraag 1) en hoe verloopt de goederenaanvoer bij filiaal A (deelvraag 2)?

Om tot een scherpe probleemstelling te komen (het probleem: de aanvoer van goederen is niet constant), dient de student de aard en omvang van dit probleem (probleemanalyse) uit de doeken te doen (bijvoorbeeld door interviews te houden met enkele betrokkenen, zoals de bedrijfsleider en de chefs van de afdelingen) en door een omschrijving van de centrale begrippen (logistiek, aanvoer, afleverplaats) te geven. De invulling van het probleem komt de helderheid van de probleemstelling ten goede.

Vervolgens moet ter beantwoording van de eerste deelvraag in de literatuur en aan de hand van bestaande onderzoeksresultaten worden nagegaan hoe idealiter de logistiek bij dit soort bedrijven dient te verlopen en welke factoren daarin een cruciale rol spelen: het theoretisch kader (normatief). Daartoe kan de organisatiekundige literatuur over logistieke problemen en eerder onderzoek worden geraadpleegd. De aspecten effectiviteit, efficiëntie en organisatiestructuur kunnen de normen leveren waaraan het logistieke proces moet voldoen. Daarna gaat de student ter beantwoording van de tweede deelvraag (bijvoorbeeld aan de hand van vrachtbrieven, afleverbonnen, aanvoerschema's) de feitelijke situatie onderzoeken (de gevalsstudie): hoe verloopt de aanvoer van goederen bij het desbetreffende filiaal?

Ten slotte kunnen op grond van een vergelijking tussen het theoretisch kader (de ideale situatie) en de praktijk (hoe zit het feitelijk) conclusies worden getrokken en aanbevelingen worden gedaan. Met het beantwoorden van de probleemstelling is tegelijk de doelstelling van de scriptie gerealiseerd.

Wenken voor de presentatie van de probleemstelling

- Presenteer de probleemstelling aan het begin van de scriptie, na een korte aanloop daartoe (inleiding met een korte uiteenzetting van het onderwerp).
- Maak de uitwerking van de probleemstelling als een rode draad door het werkstuk zichtbaar.
- Werk de deelvragen afzonderlijk uit.
- Geef in het begin aan waar in het werkstuk elke deelvraag wordt behandeld.
- Maak aan de hand van de probleemstelling duidelijk welke doelstelling(en) je met het werkstuk beoogt, ga met andere woorden in op de (eventuele) wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie.
- Geef de doelstelling van het werkstuk aan.

DE ONTWERPFASE

De lezer weet nu waarom de scriptie is geschreven. Vervolgens kan kort aandacht worden besteed aan het hoe, namelijk aan de methode van onderzoek, aan de wijze waarop de data zijn verzameld en de (eventuele) bewerking van de gegevens. Is de scriptie uitsluitend op een literatuurstudie gericht, dan is een methodische verantwoording evenzeer noodzakelijk. Beredeneerd moet dan worden op grond van welke criteria de literatuur is geselecteerd en welke aandachtspunten, onderwerpen, benaderingen of elementen uit de literatuur in de scriptie worden gebruikt of behandeld. Voor een uiteenzetting en verantwoording van de methode is het aan te raden de literatuur (methoden van onderzoek) daarover te raadplegen, want dan zie je hoeveel onderzoeksbenaderingen er zijn, hoe gegevens bewerkt kunnen worden en welke voetangels en klemmen er zijn. Soms is de gebruikte methode zo evident, dat nadere uitleg overbodig is, bijvoorbeeld in een juridisch werkstuk waarin de wet- en regelgeving en de jurisprudentie over een bepaalde kwestie worden geanalyseerd; onder juristen is er dan geen misverstand mogelijk over de werkwijze.

Ga er niet van uit dat de methode bekend is. Een uiteenzetting over de methode van onderzoek is tegelijk een verantwoording van de wijze waarop het onderzoek is ingericht. Je wordt in feite gedwongen je werkwijze onder de loep te nemen en te verantwoorden. Het is overigens niet gebruikelijk in te gaan op vanzelfsprekende en conventionele methodologische en technische werkwijzen en procedures (bijvoorbeeld wat er in de brief stond om deelnemers aan een enquête te informeren).

Als het onderwerp is ingeperkt tot een eenduidige vraagstelling, hoeft dat overigens nog niet te betekenen dat die vraagstelling voor onderzoek vatbaar is. De onderzoekbaarheid moet worden aangetoond. Een eerste oriëntatie in deze beginfase moet duidelijk maken welke mogelijkheden voor onderzoek het onderwerp biedt en welk materiaal (bronnen) er is voor het uitwerken van de probleemstelling en de daarvan afgeleide deelvragen. Het is een globale toetsing voorafgaande aan de vraag of wat je wilt ook daadwerkelijk kan. In de eerdergenoemde probleemstelling over de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, is het bijvoorbeeld noodzakelijk gegevens te hebben over de eisen die de vraagkant van de arbeidsmarkt stelt (kennishniveau, geschooldheid) en de eindtermen die in (de verschillende sectoren van) het onderwijs worden nagestreefd.

De ontwerpfase is waarschijnlijk de meest creatieve fase van het gehele proces. In korte tijd moet een beeld worden verkregen van een bepaald onderwerp, moet de probleemstelling scherp zijn geformuleerd, moet je globaal weten wat er in de literatuur over het onderwerp staat, moet je een idee hebben gevormd van de grote lijnen van het onderzoek en enigszins een beeld hebben van de richting van het onderzoek. In de ontwerpfase is veelvuldig contact met de begeleidende docent noodzakelijk, omdat duidelijk moet worden of het project haalbaar is.

DE AANVANGSNOTITIE

De oriëntatiefase wordt afgesloten met een aanvangsnotitie over het onderwerp en het plan van aanpak. De aanvangsnotitie geeft een totaalindruk van het te maken werkstuk. Het verdient aanbeveling de notitie beperkt van omvang te houden (vijf tot acht pagina's).

De aanvangsnotitie geeft allereerst een schets van het probleem, behandelt vervolgens de probleemstelling en de deelvragen, geeft een kort overzicht van de stand van zaken in de literatuur, vermeldt recent onderzoek en behandelt ten slotte in grote lijnen wat onderzocht gaat worden.

Na goedkeuring door de begeleider kan deze aanvangsnotitie tot het eerste inleidende hoofdstuk worden uitgebouwd of afgerond. Het is van belang daarbij al enigszins tentatief rekening te houden met de conclusies later in de scriptie. Je hebt immers, nu je in het onderwerp bent ingewerkt, al enig idee welke richting de scriptie opgaat.

Wenken voor de aanvangsnotitie

- Maak duidelijk waarom het zinvol is een bepaald probleem te kiezen.
- Geef aan de hand van een korte bespreking aan welke aandacht het onderwerp in de literatuur heeft.
- Zet in het kort uiteen hoe het probleem wordt onderzocht.
- Ga in de inleiding niet in op de conclusies van je werkstuk.

Om te beginnen moeten de titel en het thema in het kort worden toegelicht. Verder moeten de probleemstelling en de daarvan afgeleide deelvragen zijn geformuleerd. Soms wordt de probleemstelling geformuleerd in de vorm van een of meer hypothesen. Hypothesen zijn veronderstellingen, verwachtingen of ideeën over de werkelijkheid. Ze kunnen door de uitkomst van het onderzoek worden weerlegd of bevestigd, bijvoorbeeld: mensen met overgewicht zijn vatbaarder voor griep dan personen met een standaardgewicht, gokverslaving is een ziekte die niet kan worden genezen, de verkoop van alcohol aan jeugdige personen kan niet worden teruggedrongen. De hier gegeven voorbeelden zijn zo stellig geformuleerd, dat elke nuance ontbreekt. Ze klinken dan ook niet erg overtuigend. In het algemeen wordt een hypothese in een scriptie of these niet al te stellig gepresenteerd. Er moet een bepaalde mate van plausibiliteit van uitgaan; er bestaan met andere woorden gradaties van zekerheid waarmee een hypothese wordt geponeerd. Zij wordt doorgaans dan ook geformuleerd in de zin van: naarmate, waarschijnlijk, vrij zeker.

Aan de hand van (wetenschappelijke) literatuur stel je vast wat er over het onderwerp is geschreven. Literatuur is bijvoorbeeld te vinden via de sneeuwballmethode (bronverwijzingen in boeken en tijdschriftartikelen en op internet die je verder de weg wijzen), online publiekscatalogi en cd-roms. Stel aan de hand van de probleemstelling een lijst van trefwoorden en synoniemen op, die je elektronisch zoekgedrag enigszins structureren.

Geef aan waarom het probleem wetenschappelijk en maatschappelijk relevant is, waar het vandaan komt en wat het probleem tot probleem maakt. Geef dus niet alleen de vragen, maar maak ook duidelijk waarom zij gekozen zijn. In deze toelichting kan naar recente literatuur worden verwezen. Het wetenschappelijke werk van anderen kan duidelijk maken waarom de keuze op het probleem is gevallen.

In de inleiding moet in het kort een indicatie worden gegeven van de stand van zaken van de kennis die er over het onderwerp van de probleemstelling bestaat en welke visies er in de literatuur te vinden zijn. Eerst moet de lezer dus globaal duidelijk worden gemaakt wat we al weten en daarna waar we naar op zoek zijn. Je kunt een beredeneerd overzicht geven van belangrijke recente publicaties (boeken, tijdschriftartikelen en rapporten), zowel theoretische literatuur als verslagen en onderzoeksresultaten, waaruit dan tevens de wetenschappelijke plaats en relevantie van de probleemstelling duidelijk worden.

Een literatuuroriëntatie is nodig om begrippen uit de probleemstelling goed te kunnen omschrijven en de grenzen (wat behoort er wel en niet toe) scherp vast te stellen. Daarvoor hebben we definities nodig die in de literatuur zijn terug te vinden. Je kunt gebruikmaken van standaardwerken, handboeken en proefschriften. Via de literatuurlijsten in deze boeken kun je andere literatuur opsporen. Bij het zoeken naar literatuur moeten ook (de laatste) jaargangen van wetenschappelijke tijdschriften worden nagelopen. Verder is het aan te

bevelen in de bibliotheek online (wetenschappelijke) artikelen, catalogi en trefwoordenregisters te raadplegen. Dit gedeelte wordt afgesloten met het geven van een overzicht van de bronnen en gegevens die zullen worden geraadpleegd of gebruikt.

Literatuuriëntatie

Raadpleeg:

- boeken en tijdschriftartikelen over het onderwerp van onderzoek;
- literatuurlijsten in deze boeken en artikelen;
- online catalogi van bibliotheken en (wetenschappelijke) artikelen;
- online trefwoordenregister of -bestand.

Ten slotte dient (dienen) de onderzoeksmethode(n) te worden vermeld. De details van de onderzoeksmethode behoeven niet te worden gegeven; die horen thuis in het gedeelte waar het onderzoek wordt gepresenteerd.

Het geheel wordt afgerond met een tijdsplanning – een soort draaiboek – voor de werkzaamheden aan de diverse onderdelen of fasen. Het voltooiën van een complexe en omvangrijke opdracht vereist enige planning. Er is dus een overzicht nodig van wat er gedaan moet worden en binnen welke tijd dat moet gebeuren. Ook moet rekening worden gehouden met de tijd die de scriptiebegeleider en de eventuele medebeoordelaar nodig hebben om de eindtekst van hun goedkeuring te voorzien. In de tijdsplanning kan worden uitgegaan van de datum waarop het werkstuk gereed moet zijn of waarop je de scriptie klaar wilt hebben. Een grove indeling van de tijd kan worden gemaakt aan de hand van de drie fasen in het maken van het werkstuk:

1. het ontwerpen van de onderzoeksopzet en het verrichten van de literatuurstudie;
2. het uitvoeren van het onderzoek en het samenvoegen van de onderzoeksresultaten; en
3. het schrijven van de conclusies.

Niet altijd kunnen alle problemen worden voorzien; dat geldt ook voor een redelijk overzichtelijk project als een scriptie of these. Docent en student kunnen dan ook vooraf afspreken het scriptieplan met goedvinden van de begeleidende docent tijdens de rit eventueel bij te stellen of te preciseren.

De begeleider keurt op basis van de aanvangsnotitie de scriptieopzet in principe goed. Pas dan kan het onderzoek beginnen.